

Bruk av bynære friluftsområder

Knut Bjørn Stokke, NIBR
Ragnhild Skogheim, NIBR
Margrete Skår, NINA

Temaet i denne artikkelen er bruk av bynære friluftsområder i Kristiansand og Bodø, basert på to spørreskjemaundersøkelser til et tilfeldig utvalg kristiansandere og bodøværingene i aldersgruppen over 20 år. Spørsmål vi ser nærmere på er blant annet hva som er sentrale motivasjonsfaktorer og hva som oppfattes som barrierer for bruk av friluftsområdene. Til slutt gir vi noen kommentarer knyttet til sammenhengen mellom bruk og planlegging/forvaltning av områdene. Vi har begrenset oss til de store grønne strukturene i de to bykommunene; bymark/bydelsmarker, kystsoner og sammenhengende korridorer som forbinder kyst og mark.

Bakgrunn og problemstillinger

Både Kristiansand og Bodø har store friluftsområder i umiddelbar nærhet til bysentrum og sentrumsnære boligområder, både når det gjelder bymark/bydelsmarker, kyst og sammenhengende korridorer. Dette er i stor grad områder som defineres som utmarksarealer, og som derfor er tilgjengelige for allmennheten, i tråd med friluftsloven. Mange av disse områdene er i tillegg tilrettelagt for friluftsliv gjennom oppkjøring av skiløyper, merking av stier etc. for å øke tilgjengeligheten.

Mange byer og tettsteder får stadig flere innbyggere, og mange av disse er barnefamilier. For denne gruppen og eldre er det spesielt viktig å tilrettelegge for friluftsliv og rekreasjon i sentrumsområder og i bynære områder (bolignære områder). Det betyr blant annet å sikre at viktige grøntområder ikke bygges ned og at sammenhengende friluftsområder i byenes nærområder er tilgjengelige for byens befolkning. Også i et folkehelseperspektiv er det viktig å sikre tilgang og tilgjengelighet til friluftsområder. Dette er utfordringer som er viktige også for byer som Kristiansand og Bodø.

Spørsmålene som belyses i denne artikkelen er:

- Hvor ofte brukes forskjellige typer bynære friluftsområder (bymark/bydelsmarker, kystområder og korridorer), sommer og vinter?
- Hvorfor bruker man de enkelte områdene; hva drar man dit for?
- Hva er til hinder for bruk av de bynære utmarksområdene?

Til slutt i artikkelen gir vi noen kommentarer knyttet til sammenhengen mellom bruk og planlegging og forvaltning av utmarksområdene. Dette bygger på spørsmål i brukerundersøkelsen som gjelder folks holdninger til forvaltningen av konkrete friluftsområder i hhv. Bodø og Kristiansand.

Metode

I Kristiansand og Bodø ble et spørreskjema sendt ut til henholdsvis 2467 og 2500 personer over 20 år bosatt i kommunene. Utvalget ble tilfeldig trukket for å representere befolkningen som helhet, men i og med at vi primært var opptatt av de bynære friluftsområdene utelot vi de mest perifere delene av Bodø kommune i undersøkelsen (dvs. kretsene Skjerstad og Kjerringøy). Svarprosenten for Kristiansand var på 23,5 %, mens den i Bodø var noe høyere, 30,2 %. Det er vanskelig å få høy svarprosent når en sender spørreskjema til et tilfeldig utvalg av befolkningen, og den lave svarprosenten medfører at prosenttallene må tolkes med varsomhet. Mer utfyllende beskrivelse av metode og resultater finnes i Tennøy (2007) og Stokke et al. (2008, in prep.).

Hvor ofte brukes bynære utmarksområder?

Som vi ser av tabell 1 varierer bruken mellom de ulike områdetypene og mellom de to byene. I Kristiansand er det naturlig nok kystområdene som er mest brukt i sommerhalvåret. Omtrent 63 % av befolkningen bruker kysten en eller flere ganger i uka i sommersesongen, 43 % flere ganger i uka. I Bodø er det marka (Bodømarka) som brukes klart mest. Over halvparten av befolkningen (51 %) bruker Bodømarka minst en gang uka i sommerhalvåret.

Tabell 1 Hvor ofte brukes bymarka, kystområdene og sammenhengende korridorer i sommerhalvåret? (i prosent)

	Bymarka		Kystområdene		Korridorer	
	Kristian-sand	Bodø	Kristian-sand	Bodø	Kristian-sand	Bodø
Flere ganger i uka	18	30	43	12	15	14
Ca. en gang i uka	15	21	20	18	16	13
2-3 ganger i måneden	19	20	14	26	18	20
1-6 ganger per sesong	32	21	17	38	30	32
Mindre enn en gang per sesong	17	8	6	7	22	22

Som vi ser av tabell 1 brukes Bodøs kyststripe ikke like hyppig sammenlignet med bruken av Kristiansands kyststripe (12 % bruker Bodøs kystsoner flere ganger i uka, mot altså 43 % i Kristiansand). Dette kan trolig langt på vei forklares med de klimatiske forskjellene mellom de to

byene, men vi skal heller ikke se bort fra at tilrettelegging for bruk av kysten spiller inn på bruken. De som kjenner Kristiansand sentrum kan nok enes om at kystlinja her er gjort spesiell attraktiv for allmenn bruk, mens Bodø sentrum har vært mer preget av nedbygging.

Bymarka i Bodø brukes på sin side langt hyppigere enn Kristiansands bydelsmarker (mens 51 % av bodøværingene bruker marka en eller flere ganger i uka, er denne andelen i Kristiansand 33 %). Mulige forklaringer kan være at bymarka i Bodø fremstår som et mer attraktivt og mangfoldig turområde for befolkningen enn hva som er tilfelle når det gjelder bydelsmarkene i Kristiansand, og at turgåing i marka/fjellet er en mer innarbeidet tradisjon i Bodø enn i Kristiansand. Dette kan også spille sammen med klimatiske forhold, og som gjør at kristiansandere dermed foretrekker sjø- og badelivet i sommerhalvåret. Et inntrykk fra studien er at Bodø kommune i lang tid har hatt et spesielt fokus på Bodømarka i planleggingen, men at fokus på grønnstruktur og friluftsområder i sentrum har fått større fokus de seneste år. Det kan tenkes at den lange prioriteringen av Bodømarka i kommunal forvaltning har innvirket på folks motivasjon for bruk.

Andelen som ofte bruker de sammenhengende korridorene er relativt lik for de to byene. Mens 31 % av befolkningen i Kristiansand bruker korridorer en eller flere ganger i uka, er andelen i Bodø 27 %. Dette viser at de sammenhengende korridorene er viktig for mange. Likevel innebærer disse tallene at to tredjedeler av befolkningen i de to byene bruker de sammenhengende korridorene 2-3 ganger i måneden eller mindre, og at mange bruker dem svært sjelden. Dette burde vise et stort potensial for bevaring og tilrettelegging for bruk av disse naturområdene, som ofte er bolignære. Begrepet "korridorer" kan samtidig være ukjent for mange og undersøkelsen kan dermed vise en for liten bruk.

Fra Mjelle, Bodø. Populært friluftslivsområde sikret for allmennheten. Foto: Atle Omland

For alle områdetypene er bruken gjennomgående noe mindre om vinteren enn om sommeren (tabell 2). Vi ser at befolkningen i Bodø bruker bymarka også hyppigere på vinterstid sammenlignet med Kristiansand. Samtidig ser vi at kristiansandere bruker kystområdene og korridorene noe hyppigere enn bodøværingene også om vinteren.

Tabell 2 Hvor ofte brukes bymarka, kystområdene og sammenhengende korridorer i vinterhalvåret? (i prosent)

	Bymarka		Kystområdene		Korridorer	
	Kristian-sand	Bodø	Kristian-sand	Bodø	Kristian-sand	Bodø
Flere ganger i uka	9	16	7	5	11	9
Ca. en gang i uka	13	19	6	4	14	8
2-3 ganger i måneden	19	22	15	11	13	13
1-6 ganger per sesong	32	27	42	42	31	32
Mindre enn en gang per sesong	28	16	29	38	31	38

I tabell 3 ser vi at et mindretall av befolkningen svarer at de aldri bruker de bynære friluftsområdene, dette gjelder særlig kystsonen. Kun 7 % i Kristiansand og 8 % i Bodø oppga at de aldri bruker kystområdene. Likevel er det faktisk 37 % av befolkningen i Kristiansand som bruker kystområdene 2-3 ganger i måneden eller mindre om sommeren og 86 % om vinteren. Her gjelder det altså å lese tallene med varsomhet i forhold til om fokuset bør ligge på tilfredshet med bruk eller potensial for økt bruk. I følge undersøkelsen er en liten andel av befolkningen "aldri-brukere", mens en betydelig andel er "svært lite-brukere". Tallene viser at kysten, spesielt langs Kristiansand, nok er mer preget av båtliv enn av et landfast friluftsliv.

22 % av kristiansanderne bruker aldri korridorene, mot 18 % i Bodø. Forskjellene i gruppen av "aldri-brukere" mellom de to byene er størst når det gjelder bruken av bymark. Mens bare 8 % av bodøværingene oppga at de aldri bruker bymarka, er andelen i Kristiansand 20 %.

Sjøboder/skibbuier på Flekkerøya, Kristiansand. Foto: Erling Vindenes

Hva innebærer egentlig tallene? Når brukes for eksempel bymarka "mye"? Med utgangspunkt i tall fra Statistisk Sentralbyrå slår Gundersen (2004) fast at det årlig vil være om lag 200 millioner skogbesøk for rekreasjonsformål i Norge. Dette tilsvarer at unge og voksne besøker skogen i gjennomsnitt en gang i uka. Sammenligner vi dette tallet med vår undersøkelse, ser vi at halvparten av befolkningen i Bodø besøker Bodømarka en eller flere ganger i uka, mens halvparten av befolkningen er der vesentlig mindre enn en gang i uka (tabell 1). I Kristiansand besøker 33 % av befolkningen bymarka en eller flere ganger i uka, mens resten er der vesentlig mindre. Måten vi har stilt spørsmålene på kan altså ikke fortelle oss nøyaktig om befolkningen i de to byene er mer eller mindre ute i for eksempel bymarka enn gjennomsnittet av befolkningen i Norge. Men vi kan slå fast at Bodømarka utvilsomt er viktig for byens befolkning. Det er nok bymarka/bydelsmarkene i Kristiansand også. Samtidig kan vi se, hvis vi velger å fokusere på ikke-bruk (tabell 3), at en stor andel av befolkningen, spesielt i Kristiansand, nok bruker bydelsmarkene mindre enn gjennomsnittet nasjonalt som viser ukentlige skogbesøk. Hvorvidt en fokuserer på den gruppen som bruker friluftsområdene mye eller den gruppa som bruker de lite, har svært stor betydning for hvilke behov en ser for friluftslivsplanlegging- og forvaltning; tilfredshet med eksisterende bruk eller potensial for flere brukere. Kanskje kan flere brukere finnes blant andre aldersgrupper og i andre sosiale lag enn dagens brukere, og dermed kan tilretteleggingstiltak rettet spesielt mot disse ikke-brukergruppene med fordel vurderes.

Tall som viser omfang av friluftsliv vil alltid være befestet med usikkerhet av flere årsaker. Både fordi det generelt er et lavt presisjonsnivå i spørreundersøkelser, men ikke minst fordi en må anta at folk overdriver antall ganger en har vært for eksempel i skogen (Gundersen 2004; Jensen 2003). En viktig årsak til denne "overdrivelsesfaktoren" (Jensen 2003) er at friluftsliv er et normativt felt, det er noe "en burde ha gjort". I tillegg ligger det en antatt skjevhet i resultatene ved at de som besvarer en spørreskjemaundersøkelse om friluftsliv er mer interessert i feltet enn gjennomsnittet av befolkningen (Tennøy 2006). Vi kan altså anta at tallene vi representerer ikke er minimumstall (kanskje med unntak av bruk av korridorer på grunn av at dette er et utydelig begrep for mange).

Formålene for bruk av bynære friluftsområder

Det å oppleve naturen, gå på tur/skitur og å oppleve ro og stillhet blir generelt oppgitt som de tre viktigste formålene for bruk av de bynære friluftsområdene i begge byene (tabell 3), noe som er i tråd med nasjonale undersøkelser (Miljøverndepartementet 2001). Det er imidlertid betydelige forskjeller mellom områdetypene og mellom byene. Når det gjelder Kristiansand er det for eksempel bading som er den klart viktigste motivasjonsfaktoren ved bruk av kystområdene. Det å gå på tur/skitur er en særlig viktig motivasjonsfaktor ved bruk av Bodømarka. Hele 65 % av bodøværingene oppga dette som formålet med bruken.

Dette er også en av de viktigste motivasjonsfaktorene ved bruk av bydelsmarkene i Kristiansand, men får ikke like høy score som Bodømarka (42 % i Kristiansand). Kystområdene i begge byene blir i mindre grad brukt til å gå på tur sammenlignet med de andre områdetypene.

Landskaps- og naturopplevelse ser generelt ut til å være viktigere motivasjonsfaktorer for folks bruk av friluftsområdene i Bodø enn i Kristiansand. Dette kan komme av at friluftsområdene er mer utbygd i Kristiansand enn i Bodø, en forskjell som er særlig synlig når det gjelder kystsonen. I tillegg er aktiviteter som fiske og piknik langs sjøen betydelig viktigere i Bodø enn i Kristiansand. Det å være ute i båt er en viktig motivasjonsfaktor for over 1/4 del av som svarte i begge byene, selv om langt flere er ute i båt i Kristiansand enn i Bodø (mens 35 % oppga at de var ute i båt en eller flere ganger i uka i Kristiansand i sommerhalvåret, var andelen i Bodø 12 %).

Bymarkene er populære for trening og sport i begge byene. Kystområdene brukes i langt mindre grad til dette, med korridorene i en mellomposisjon. Nedbygging og redusert tilgjengelighet er nærliggende årsaksfaktorer til dette. Det bør ligge et stort potensial i variert tilrettelegging for mer fysisk bruk av

kystsoner og korridorer. Det å samme seg ut sammen med barna er en viktig motivasjonsfaktor for mange i Bodø og Kristiansand, både når det gjelder bruk av bymark/bydelsmark, kystområdene og korridorer.

Folk oppsøker i svært liten grad kystsoner, korridorer eller bymarker for å oppleve historiske bygninger, veier og bruer (altså kulturminner). Forklaringen kan være at det finnes lite av kulturhistorie i disse områdetypene, eller at kulturminnene er lite kjent. Mer informasjon om kulturminner i form av skilting eller annet kunne muligens økt interessen for kulturhistorien i områdene, se Krokan Berg og Omland (2008).

Tabell 3 *Hvorfor folk drar til de bynære friluftsområdene (prosent). Respondentene kunne sette inntil tre kryss.*

Bruksformål	Bymarka		Kystområdene		Grønne korridorer	
	Kristian sand	Bodø	Kristian sand	Bodø	Kristian sand	Bodø
Bruker ikke området	20	8	7	8	22	18
Oppleve naturen	43	55	39	47	32	38
Gå tur/skitur	42	65	22	25	37	45
Ro og stillhet	28	38	30	33	28	28
Drive sport, trening	25	30	7	5	14	19
Være ute sammen med barna	23	22	27	21	20	18
Bade	15	5	48	17	9	4
Oppleve landskapet	9	22	11	21	10	15
Plukke bær, sopp eller lignende	8	21	5	8	6	6
Lufte hunden	7	14	4	10	7	13
Tenne bål / ha piknik	7	16	12	27	3	11
Fiske	4	8	19	34	4	4
Drive lek eller spill	3	2	4	4	4	3
Oppleve historiske bygninger, veier og bruer	1	3	1	3	3	3
Være ute i båt	-	-	29	25	-	-
Komme til et annet sted	-	-	-	-	10	12
Annet	3	4	3	7	1	6

Grunnene som oppgis for at respondentene ikke bruker områdene (enda) oftere enn de gjør, er hovedsakelig at de drar andre steder eller at de ikke har tid/ har annet å gjøre (Tennøy 2007; Stokke et al. in prep). Det er altså ikke egenskaper ved områdene som forklarer at de ikke bruker områdene enda mer enn de gjør. Dette er i tråd med Stortingsmelding om friluftsliv, der det vises til en undersøkelse om hindre for friluftsliv i Nordland (Miljøverndepartementet 2001). Som vi kommer tilbake til i det følgende etterlyser mange at strandsonen skal være tilgjengelig for allmennhetens bruk.

Folk ønsker bedre tilgjengelighet i strandsonen

Omtrent $\frac{3}{4}$ av befolkningen både i Kristiansand og i Bodø er av den oppfatning at myndighetene burde øke innsatsen for å gjøre kystområdene mer tilgjengelige for alle. Særlig i Kristiansand er mulighetene for allmennheten til å gå tur langs den landfaste delen av kystsonen sterkt redusert på grunn av at utmarksarealer er gjort om til innmark gjennom utbygging og privatisering (se Stokke et al. 2008). Kystsonen i Bodø er langt mindre nedbygd og mulighetene for å bevege seg langs fjæra er stor. Utbyggingspresset langs kysten er imidlertid økende også i Bodø. Oppfatningene om at det også i Bodø kan være en motsetning mellom utbygging av fritidsboliger og tilrettelegging for friluftsliv avspeiles i svarene i brukerundersøkelsen, da 40 % mener det kan være en motsetning mellom disse to hensynene. Respondentene er heller ikke enige i påstanden om at fritidsbebyggelse langs kysten av Bodø aldri vil bli noe problem på grunn av klimaet, lang kyststrekning og lav befolkningstetthet. Samtidig er det flere som er enige enn uenige i påstanden om at utbygging av fritidshus, reiselivsbygg etc. langs kysten er positivt. I deler av Bodø har det også oppstått en viss motsetning mellom oppdrett og kystbasert friluftsliv.

Sammenfatning og drøfting

I undersøkelsen har vi belyst hvor ofte befolkningen bruker kystområder, bymark/bydelsmarker og sammenhengende korridorer som binder disse områdetypene sammen, hva som er formålene med å bruke områdene og hva som eventuelt er til hinder for bruk. Undersøkelsen viser at en vesentlig andel av befolkningen bruker bynære friluftsområder hyppig i de to byene som inngår i undersøkelsen. Men undersøkelsen viser også at det ligger et betydelig potensial for økt bruk i en stor gruppe av "svært lite- brukere" i alle områdetypene. Dette gjelder spesielt bymarka i Kristiansand og korridorene i Bodø, men gruppen er av vesentlig størrelse i alle områdetypene i begge byene. Mens kystområdene, ikke overraskende, brukes hyppigst i Kristiansand, er det bymarka som er mest populær i Bodø. Det er i liten grad egenskaper ved områdene som gjør at områdene ikke brukes enda mer enn de gjør. Undersøkelsen har også gitt informasjon om hvordan befolkningen i de to byene ser på forvaltningen av strandsonen, som er den kanskje mest utsatte områdetypen når det gjelder utbygging. Kystsonen i Kristiansand er under større press enn hva som er tilfelle for Bodøs kystsoner, men også der er utbyggingspresset økende. Det er interessant å merke seg at om lag $\frac{3}{4}$ av respondentene i begge byene mener at myndighetene burde øke innsatsen for å gjøre kystområdene mer tilgjengelige for allmennheten.

For å sikre tilgjengeligheten til bynære friluftsområder er det viktig å unngå at det etableres fysiske barrierer mot bruk, for eksempel i form av kryssende veier, boligbygging eller annet. Med den fortettingspolitikken som føres i mange norske byer, inkludert Kristiansand og Bodø, er det viktig å ha

tilgang og tilgjengelighet til bynære friluftsområder for dem som velger å bosette seg i indre by, som også i økende grad inkluderer barnefamilier, og det kan også være et virkemiddel for å få flere til å ville bosette seg i byer som disse to. Også i et folkehelseperspektiv er ivaretagelse av bynære friluftsområder viktige. Kunnskap om bruk av bynære friluftsområder, og folks oppfatninger om betydningen av å ta vare på slike områder, vil være nyttig bakgrunnsinformasjon i kommunenes arealplanlegging og forvaltningspolitikk.

Referanser

Gundersen, V. (2004): Urbant skogbruk. Forvaltning av skog i by- og tettstedskommuner. *Aktuelt fra skogforskningen* 3/04.

Jensen Søndergaard, F.(2003): Friluftsliv i 592 skov og andre naturområder. Hørsholm: *Skovbrugsserien* Nr. 32.

Miljøverndepartementet (2001): *Friluftsliv. Ein veg til hogare livskvalitet*. St.meld. nr. 39 (2000-2001).

Stokke, K.B., A. Omland, R. Skogheim, M. Skår og E. Vindenes (2008): *Planlegging og forvaltning av urbane friluftsområder i Kristiansand*. NIBR Samarbeidsrapport. NIBR, NINA, NIKU

Stokke, K.B., M. Knudsen, A. Omland, R. Skogheim, M. Skår og E. Vindenes (in prep.): *Planlegging og forvaltning av urbane friluftsområder i Bodo*. NIBR Samarbeidsnotat. NIBR, NINA, NIKU

Tennøy, A. (2007): *Bruk av bynære friluftsområder i Kristiansand*. NIBR-notat 2007:104.

